

- ¹⁴ Vers. 176, *enarrare*. Ms. Germ., *narrare*.
¹⁷ Vers. 190, *Nicetam*. Edd. tres, *Nicetan*; duo, *Niceten*.
¹⁸ *Ib.*, *rursus*. Ms. Germ., *rursum*.
¹⁹ Vers. 194, *assideo*. Ms. Germ., *adsedo*.
²⁰ Vers. 204, *digneris*. Ms. Germ., *dignaris*.
²¹ Vers. 215, *cæsis*. Ms. Germ., *scissis*.
²² Vers. 218, *lenis* Edd. quinque, *levis*.
²³ Vers. 283, *cortex*. Ms. Germ., *cortix*.
²⁶ Vers. 292, *te mea*. Ms. codex Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg., *me tua*.
²⁸ Vers. 295, *nec*. Ms. Germ., *neque*.
²⁹ Vers. 546, *Nodemus*. Edd. 4, *Nos demus*.
²⁷ Vers. 387, *quantus*. Ms. Germ., *quantum*.
²⁸ Vers. 389, *superne*. Ms. Germ., *superno*.
²⁹ Vers. 399, *Duxerit*. Ms. Germ., *Duxerat*.
³⁰ Vers. 414, *Parte sui*. Sic ms. Germ., ed. Rosv. et Latinus. Edd. *Parta sua*, et *Parte sua*, male.
³¹ Vers. 421, *Et*. Ms. Germ., *Ut*.
³² Vers. 442, *debita*. Ms. Germ., *reddijta*.
³³ Vers. 445, *quacumque*. Ed. l. quinque, *quocumque*. Saccun. : vel intelligitur, *loco*; vel potius legendum, *quacumque*, id est *hora*.
³⁴ Vers. 450, *aget*. Ms. Germ., *agit*.
³⁵ Vers. 452, *volet*. Ms. Germ. et edd. quinque, *velit*.
³⁶ Vers. 460, *Sint*. Ms. Germ., *Sunt*.
³⁷ Vers. 489, *sacra tecta*. Ms. Germ., *sacramenta*.
³⁸ Vers. 546, *agat*. Ms. Germ., *agit*.
³⁹ Vers. 553, *decepti*. Ms. Germ., *direpti*.
⁴⁰ Vers. 560, *hæc*. Sic ms. Germ. cum edd. 4. Ante erat *hic* in edit. Rosv.
⁴¹ Vers. 569, *Mensa Petri*. Edd. 5, *Mensque Petri*.
⁴² Vers. 581, *illudere*. Ms. Germ. et edd. 5, *ludere*.
⁴³ Vers. 585, *explicuit*. Ms. codex Germ., *explicit*.
⁴⁴ Vers. 587, *Sunt*. Ita ms. Germ. Edd., *Sint*.
⁴⁵ Vers. 591, *potatur*. Edd. 5, *suadetur*.
⁴⁶ Vers. 595, *superant*. Ms. Germ. codex, *subeunt*. Edd. quatuor, *suberunt*.
⁴⁷ Vers. 596, *Quod superest ex his quæ facta et picta videmus*. Ms. codex Germ. et editi quinque, *Quæ superest his quæ facta et quæ picta videmus*.
⁴⁸ Vers. 601, *mei*. Ms. Germ. et edd. 5, *Dei*.
⁴⁹ Vers. 609, *exposito*. Ms. Germ. codex, *exposita*.

IN POEMA XXVIII.

- ¹ Vers. 2, *ritu*. Ms. Germ. et edd. Grav. et Schot. in margg., *roto*.
² Vers. 10, *adjunctæ*. Ms. Germ., *adjunctis*.
³ Vers. 11, *situ*. Ms. Germ. et edd. 5, *situ*.
⁴ Vers. 16, *qua*. Ms. Germ., *quo*.
⁵ Vers. 17, *protenditur*. Ms. Germ., *pertenditur*.

- A ⁶ Vers. 25, *Tobit*. Ms. Germ., *Tobi*.
⁷ Vers. 29, *super*. Una Rosv. editio, *supra*.
⁸ Vers. 45, *mira spatiantibus arte*. Ms. Germ. cum ed. Schot., *mirum spectantibus apta*.
⁹ Vers. 47, *jocos*. Ms. Germ. et edd. Grin. et Poelm., *lucus*.
¹⁰ Vers. 65, *sædo*. Ms. Germ. et edd. Schot. in marg., *sædaque*.
¹¹ Vers. 67, *interjectu*. Ms. Germ., *interjactu*.
¹² Vers. 89, *vico*. Edd. 5, *vicis*.
¹³ Vers. 115, *saluti*. Ms. Germ., *salutis*.
¹⁴ Vers. 146, *flagrasse*. Ms. Germ., *flagrare*.
¹⁵ Vers. 150, *Utilibus*. Edd. Bad. et Grav., *Utilius*.
¹⁶ Vers. 157, *multatus*. Ms. codex Germ., *multatur*.
¹⁷ Vers. 167, *dimoto*. Ms. Germ., *demoto*.
¹⁸ Vers. 176, *Ut*. Ms. Germ., *Et*.
¹⁹ Vers. 245, *dicens*. Ms. Germ., *dicitque*.
²⁰ Vers. 251, *Æthiopus*. Ms. codex Germ., *Æthiopes*.
²¹ Vers. 264, *operis*. Ms. Germ., *operum*.
²² Vers. 275, *prioris*. Ms. Germ., *prioris*.
²³ Vers. 283, *nascuntur*. Ita ms. Germ. et edd. quinque. Ed. Rosv., *nascuntur*.
²⁴ Vers. 294, *servata*. Ms. Germ. codex, *reservata*.
²⁵ Vers. 300, *Icta*. Ms. Germ., *Jacta*.

IN POEMA XXXV.

- ¹ Vers. 76, *in peccato demon*. Ita mss. codices Poelm., Reg. et edd. tres in marg. cum Rosv. At edd. quinque, *in peccatis, hostis*.
² Vers. 78, *præcipitare*. Activæ vis verbum pro patiendi positum; *præcipitari* enim dicendum erat. Hujus generis et de eodem hoc verbo multa exempla ad Venaticos et Appuleium denotavit Barthius.
³ Vers. 144, *ante obitum*. Sic ms. Reg. et edd. tres in margg. cum Rosv. Edd. quinque, *ante fuit*.
⁴ Vers. 246, *labe*. Barthius legit *tabe*.
⁵ Vers. 256, *frugibus*. Ms. Reg., *fructibus*.
⁶ Vers. 409, *juvat*. Ed. Schot. in marg., *lubet*.
⁷ Vers. 419, *suggeret ad lacrymarum*, etc. Edd. 3, *suggereret lacrymarum ad*, etc. Utraque lectio bona.
⁸ *Ib.*, *flumina*. Bad et Grav. edd., *lumina*.
⁹ Vers. 452, *teget*. Ed. Schot., *tegit*.
¹⁰ Vers. 455, *mactabis*. Ed. Schot., *mactabit*.
¹¹ Vers. 456, *esuriam*. Sic ms. Reg. et edd. 4. Ed. Rosv., *esuriem*, mendose.
¹² Vers. 581, *Aut illum gremio exceptum foret Abramio*. Ita cum ed. Rosv., ms. Reg. codex. Ed. ti quinque, *Aut illum gremio fidei pater excipit almo*.
¹³ Vers. 603, *viretis*. Ms. Reg. codex cum edd. Bad. et Schot. in marg., *viretis*.
¹⁴ Vers. 624, *Dic et*. Edd. Grin., Poelm. et Schot., *Dices*.

APPENDIX OPERUM SANCTI PAULINI

COMPLECTENS

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

Autor agit de bono tribulationis, per quam ad studia pietatis profecisse Marcellam gratulatur.

721. Magnam humilitati nostræ fiduciam scribendi

* Alias 49.

* Vide dissert. 6, n. 2.

(a) Paulino hæc epistola adscripta fuit a Romano

D ad venerationem tuam Christi caritas dedit, quæ te fecit humilem corde pietatis, et divitem operibus benedictionis. Talis etenim de sanctis fidei tuæ divitiis fama processit, ut (a) ad nos quoque in longinquo

socio, cum tomo IX Hieronymi, vel Hieronymum ipsum, vel incertum præferret autorem. Equidem cum

positos penetraverit, et auditu (a) gratiæ Dei tamquam oleo lætitiæ impinguaverit ossa nostra. Notum enim factum est nobis bonum tuum; quoniam illuminavit Dominus vultum suum super te. Segregavit te ab utero cognationis et terræ tuæ, non regione, sed spiritu bonæ voluntatis, ut de terrenis opibus fidelem sibi constituat in celestibus earum participem, de quibus scriptum est: *Mulieres sapientes ædificaverunt sibi domos*. Hæc autem **722** audientes de tua felicitate cælesti, effudimus coram Deo corda nostra, et in voce exsultationis epulantes b diximus: *Dominus mortificat, Dominus vivificat, deducit ad inferos et reducit. Dominus divites pauperes facit, humiles exaltat*, quia calix in manu Domini (b) hunc humiliat et hunc exaltat d. Quod etsi ad omne mysterium regni pertinere videtur, attamen et ad tuam specialiter gratiam referri potest, quæ magno Domini miserantis consilio exaltata es ut (c) humiliareris, et humiliata ut exaltareris.

2. Non enim ignoramus, venerabilis soror et benedicta filia, tuam præteritam in hoc seculo gloriam. Nam etiam vidimus te in tempore illo, quo domum tuam regalis aſſinitas ambiebat, eminentem in his honoribus qui destruuntur, quia et etsi ipsi quoque a Domino altissimo tribuuntur, quia *omnis potestas a Deo est*, attamen caduci et fragiles sunt qui sub hoc mundo aguntur, cujus figura ut umbra præterit. Unde impensius admiramur gratiam quæ tibi data est, et magnificamus in te Dominum, qui te in laboribus hominum posuit et salutifero paternæ pietatis verbere visitavit, ut in paucis vexatam in multis bene disponeret, tunc **723** Apostolo: In hoc mundo *corripitur, ne cum hoc mundo damnemur* l. Unde et David ait: *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* s. Ita et in Salomone scriptum esse sine dubio in studiis spiritualibus posita didicisti quoniam *Dominus quem diligit corripit et flagellat* h; *Castigat autem omnem filium quem recipere* i dignatur disponendum ad vitam æternam. De eo et Apostolus non confunditur, nec atteritur; sed magis gloriatur, et potens fit in infirmitatibus suis: qui ut nos suo confortet exemplo, fatetur et prædicat sibi ipsi, cui etiam usque in tertium cælum patuerat ascensus, et quem neque ignea illa rhomphæa ab aditu paradisi potuerat excludere, ubi etiam ineffabile omni linguæ (d) audierat arcanum; sed tamen ne extolleretur propter excellentiam revelationum, ita se ipsius, a quo in tantum glorificabatur, Domini moderamine gubernatum refert, ut apposito angelo Satanæ in stimulum carnis suæ, id est, in (e) tribulationem corporis, deprimeretur salubriter, ne inflaretur inaniter. *Propter quod, inquit, ter Dominum rogavi, ut recederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* l.

3. Quamobrem cum tali magistro et autore instructa k, ad virtutem patientiæ et spem gloriæ æternæ, confidens esto, filia, sicut esse cœpisti, et gloriare in præteritis passionibus tuis, recolens et illa ejusdem doctoris eloquia. Fideliter enim, ut conscius arcano-

rum cœlestium, contestatur non esse condignas passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis l. *Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* m, in qua caritate (f) radicati omnia sustinemus. Propterea et David ait: *Diligam te, Domine, virtus mea* n. Dilectio enim Domini virtus salutis est: quia *Deus dilectio est, et qui manet* o in (g) caritate in Deo manet o. Sciens autem et propheta quia momentaneum tribulationis in hoc seculo immensum perennis gloria, ut Apostolus ait p, pondus operatur, sanctus ille rex in psalmo, ut dignus habeatur igni tentationum examine, dicit: *Proba me, Domine, et tenta me* q. Unde et iterum idem (h) psalmographus noster, quasi poenitens mundi hujus gloriæ, constat cum dicit: *Priusquam humiliarer ego deliqui* r. Et quia humiliatione curatus sit, statim dicit: *Propterea eloquium tuum custodivi*. Ob hoc rursus propheta: *Da nobis, ait, auxilium de tribulatione*; B et: *Vana salus 724 hominis est* s. Est enim vana salus hominum, quæ putatur in hac tantum vita mortali esse, de qua homini dicitur: *Homo sicut sænum dies ejus* t. Et quidem, tu sancta filia, etiam documentis edocta es probare sententiam, quia *omnis caro sænum, et omnis gloria ejus quasi flos sæni*. *Aruit sænum, et flos ejus decidit: verbum autem Domini* u, et qui fecit illud, *manet in æternum* u, (i) sicut ipse Dominus manet in æternum qui est ante secula. Ob hoc vere dictum est: *Vana salus hominis* v, quia vana omnia sub cælo. Unde et in psalmis habes: *Universa vanitas omnis homo vivens* x.

4. Sed de quo genere hominum ista dicat, in consequentibus docet, de eis scilicet qui vane conturbantur amore divitiarum suarum, in quas sicut belluæ cæcæ y inhiant sine fine cupiendi et congerendi, thesaurizantes in terra, et ignorantes cui congregent eas z, *Relinquet, inquit, alienis divitias suas* z: et postquam in vanitate defecerint dies eorum, rapti in infernum omnes non domini, sed *servi divitiarum suarum, nihil illic invenient in manibus suis* aa, quia nihil præmiserunt, nisi æternarum merita pœnarum. Illa autem non est (j) *vana salus hominis*, de qua dicitur: *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua* bb. Et iterum: *Salus autem justorum a Domino est* cc. Ideo et spes in Deo posita non confundet dd, quia salus vana non est quæ speratur in Christo, et conferitur a Christo.

5. Ergo quia accepisti auxilium de tribulatione ee, ne concupisceres humanam diem, et ff vana salute hominis gauderes: gloriare in Domino, et benedicere eum, qui tibi tribuit intellectum ff, ne in via peccatorum stare persisteres, neque in filiis generationis istius permaneres, quibus non est salus gg: quia *prævalescunt in vanitate sua* hh veritatis immemores. Quia dum confidunt in multitudine divitiarum suarum, non ponunt Deum adiutorem suum. Tibi autem facta est sors in hereditate Jacob, et illuminati sunt oculi tui in agnitionem veritatis, ut intelligeres quia *melius est modicum justo super divitias peccatorum mul-*

* Prov. xiv. 4, sec. LXX. b Psal. xli. 5. c I Reg. ii. 6. d Psal. lxxiv. 9. e Rom. xiii. 4. f I Cor. xi. 32. g Psal. cxl. 5. h Prov. iii. 12, sec. LXX. i II Cor. xi. 30. j II Cor. xii. 8. k Vide Paulini ep. 30, n. 5. l Rom. viii. 18. m Rom. v. 5. n Psal. xvii. 2, sec. Psalt. Rom. o I Johan. iv. 16. p II Cor. iv. 17. q Psal. xxv. 2. r Psal. cxviii. 67. s Psal. lix. 13. t Psal. cxv. 15. u Psal. xl. 6, 7 et 8. v Psal. lix. 17. w Psal. xxxviii. 6. x Ibid. 7. y Psal. xlviii. 11. z Rom. v. 5. aa Psal. lix. 13. bb Psal. xv. 7. cc Psal. cxlv. 3, sec. LXX.

Paulinus Nolæ maxime vixerit, cui vicina Roma ubi Marcella degebat, non potuit Paulinus illi fuisse longinquus, nisi ad eam scriperit, cum primum in Hispania vitam severiorem amplexus est. ROSVEDUS.

(a) Ita mss. tres codices, 1 Jol. et 2 Victor., cum editis Mogunt., Rom. et Ponc. At edit. Rosv., gratia.

(b) Hæc addidimus ex mss. codicibus tribus et edit. Mogunt. Vide seqq.

(c) Mss. Jol. et 1 Vict., *humiliteris... exalteris*.

(d) Ms. Jol. cum ed. Mog., *patuerat*.

(e) Sic iidem codices. Alii, *tribulatione corporis*.

(f) Hanc vocem addidimus ex tribus mss. codicibus et editis quatuor.

(g) Ita mss. tres cum ed. Mog. Alii, *dilectione*.

(h) Ms. Jol. et ed. Mog., *psalmigraphus*.

(i) Hæc addita sunt usque *Ob ex* mss. codicibus tribus et edit. Mogunt.

(j) Ms., Jol., *vacua*.

tas^a. Ideo enim misericors et miserator Dominus^b, quia A talibus suis præparat adinventiones suas ad vitam hominum propagandam, permisit te istius seculi fluctibus ventisque jactari, ut, experta naufragium, de cetero similiter periclitari caveres. Itaque cuncta quæ passa es, sicut intelligis, vulnera quidem corporis tui, sed et animæ remedia fuerunt.

6. In circumcissione cordis fac opera tua, ut gloria tua non sit ex hominibus, sed ex Deo^c, 725 qui deponit potentes de sede, et exaltat humiles: et esurientes implet bonis, et divites dimittit inanes^d. Deus scientiarum Dominus^e, vide quanta gloriam tuam (a) recompensatione mutavit, qui de te maluit participem rerum cælestium fieri, quam ad finem terrestrium permanere, ut ab humana dignitate transire in regnum Dei. Et quidem multis hominibus hujus seculi vanitate captivis, similia Deus auxilia percipiendæ in æternum salutis offerre dignatur: sed (b) plerique, superantibus sana consilia sollicitudinibus divitiarum ac delectationibus corporum, nolunt intelligere ut bene agant, et malunt lata via perditionis spatium cum multis, quam angustam semitam invenire cum paucis^f. Unde et tu, beatissima, cui donatum est non indurari pia castigatione, sed corrigi; neque gloriari in divitiis, sed spem et g rem in Deo ponere, et a sorte divitum^g peccatorum (c) dividi, quorum cor ut cœnum^h est, quia et cor sicut thesaurum suum in terram demergunt; transi ad beatorumⁱ pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, et factus est refugium (d) pauperi^j. Neque divites, sed pauperes beati, quorum esse pronuntiat regnum cælorum^k.

7. Tuum est ergo nunc in magna gratiarum actione confiteri et psallere Domino: quæ ita, ut audivimus, et habitu et corde humilitatis ornata^l est, ut linguæ et menti tuæ Davidica verba conveniant: *Bonum mihi est, quod humiliasti me; ut discerem justificationes tuas*^m. Adjicere etiam quod statim sequitur (e) vere poteris: *Bonum mihi est lex oris tui super millia auri et argenti*ⁿ. Elegisti enim thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi. Dicimus et nos congratulantes^o tibi in verbis prophetæ: *Gaude, filia Sion; lætare, filia Hierusalem*^p, et obliviscere malorum quæ tibi de hujus seculi bonis orta sunt: quæ elegisti tibi bonam partem, quæ non auferetur tibi^q. Nemo enim potest auferre thesauros (f) repositos in sinu Christi, neque 726 evertere domum in ipso angulari lapide

fundatam. Non enim ligno putribili, neque stipula fragili, aut fœno arecente, super infirmam arenam ædificium^r collocasti, sed super immobile fundamentum quod est Christus, præter quod aliud fundamentum nemo potest ponere^s inconsummandum, argento, et auro et lapidibus pretiosis^t exstruere cœpisti in Christo. Et quia perficis hoc ædificium, Dei enim ædificatio est^u, ille sapiens architectus insistit operi tuo, ut doceat te percurrere cursum bonum, oblivisci quæ retro sunt, et extendi ad bravium supernæ vocationis^v, ut apprehendas in quo apprehensa es, et accipies coronam justitiæ, et diadema gloriæ de manu Domini. Cumque magna dies illa in igne cœperit revelari^w, non concremetur opus tuum (g) sapientis ignis examine, sed probetur^x. Nec extinguatur lumen tuum, sed inter stellas clariores emicet, inter illos qui fulgebunt sicut sol in regno Dei^y, et sicut luna in æternum perfecta^z: quos etiam^{aa} per diem sol non uret, neque luna per noctem^{ab}. Erunt enim in Hierusalem urbe illa cælesti permanentes: cui ipse Dominus, ut scriptum est^{ac}, erit et nomen et lumen.

8. Videntes ergo et prævidentes in spiritu revelationis (h) magnam tibi perennium gaudiorum messem florescere, exultamus in Domino, et gaudentes fructibus tuis in voce exultationis psalmi (i) canimus: *Magna opera Domini, exquisita inter omnes voluntates ejus*^{ad}: quia multum abundavit bonitas ejus, superabundare tribulationibus tuis: quandoquidem te in eorum sorte vocavit perenni lætitia et hereditate cælesti, et in honore regali, et in consensu superjudiciali. (j) Tolerandæ sunt in hoc seculo humilitates passionis, quæ tibi a Deo^{ae} recompensabuntur: et tu, benedicta, similiter, (k) interim his verbis consolare, ut et veterum dolorum obliviscaris, et in præsentis proposito, quæ ad opera salutaria elevasti manus tuas corde perfecto firmata, fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuum felicitatem^{af} festiva 727 meditatione promittas, teque ipsam in cœlum (l) animo gestiente præcurras; ut dum corpore moraris in terra, jam ad Christum mente pervenias: dumque Christum conaris imitari, et vestigio ejus affigeris, depositis oneribus et impedimentis atque compedibus, quibus seculi hujus divites attingunt, *sedentes in tenebris et umbra^{ag} mortis^{ah}*, tu jam liberata et expedita comiteris Dominum majestatis crucifixum, cujus

^a Psal. xxxvi, 16. ^b Psal. cx, 4. ^c Rom. ii, 29. ^d Luc. i, 52. ^e I Reg. ii, 3. ^f Matth. vii, 13. ^g Vide ep. 32, n. 3, v. 18. ^h Psal. ix, 10. ⁱ Matth. v, 3. ^j Psal. cxviii, 71. ^k Psal. cxviii, 72. ^l Zach. ii, 10. sec. LXX. ^m Luc. x, 42. ⁿ I Cor. iii, 11. ^o Ibid., 12. ^p Ibid., 9. ^q Philip. iii, 13. ^r I Cor. iii, 13. ^s Vide ep. 28 ad Severum, n. 2. ^t Matth. xiii, 43. ^u Psal. lxxxviii, 38. ^v Psal. cxx, 6. ^w Apoc. xxi, 23. ^x Psal. cx, 2. ^y Vide ep. 42, n. 1. ^{aa} Vide ep. 13, n. 24, et ep. 17, n. 1. ^{ab} Psal. 87, 7, et cvi, 10.

(a) Sic mss. tres et edit. Ponc. Hæc lectio infra confirmatur ex n. 8, quæ tibi a Deo recompensabuntur. Ed. Rom., *repsatione*. Ed. Rosv., *compensatione*.

(b) Ita restituimus ex tribus mss., 2 Vict. et 1 Jol., et ex editis codicibus Mog., Ponc. et Rom., cum ante esset *plerisque apernentibus*.

(c) Abest hoc verbum a duobus mss. codicibus Victorinis et edit. Mogunt.

(d) Ita edd. juxta Græcum et Vulg. At mss. duo Vict., *pauperi*. Ms. Jol., *pauperum*.

(e) Hæc vox desideratur in editione Mog. et in mss. Jol. et 1 Vict. Alter Vict., *jure*.

(f) Ms. Jol. cum edit. Mog., *reconditos*; sed jam præcessit, *Elegisti thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi*.

(g) Ita emendavimus ex tribus mss. codicibus et editis Rom. et Ponc. Ante in editis erat *rapientis ignis examine*. Sed restituta lectio verissima, quæ ex loco persimili epistolæ 28 ad Severum, n. 2, confirmatur: *Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus quibus cives sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum; et ignis ille sapiens transeunt nos per examen suum non severo ardore*

ambiet puniendos, sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attackt, etc. Sic et ignis sapiens apud Augustinum; qui ideo dicitur sapiens, quod quadam veluti sapientia a Deo illi infusa discernat quos probare debeat, et quos urere. Vide Paulini carm. 7, v. 32 et seqq.

(h) Ms. codex Victorinus unus, *magna tibi perennium gaudiorum præmia florescere*. Vulgatam lectionem, quam retinemus, confirmat locus epistolæ 13 ad Pammachium, n. 23. *Nec longe retribuendi dies, albenibus jam propinqua messe regionibus*.

(i) Mss. tres cum ed. Mog., *dicimus*. Sed melius convenit verbum *canimus* cum voce *exultationis* et versus psalmi ad quem alludit.

(j) Ms. 1 Vict., *Tolerandæ... humilitatis passionis*. Ms. Jol., *Toleratæ*.

(k) Editi codices Rom. et Ponc., *inter hæc verba consolare*. At vulgata lectio, quam tuetur mss. codicum autoritas, confirmatur ex eodem loco epistolæ superius laudatæ, n. 24, *liberius... venturi fide, quam... cuiusquam sermone solaberis*.

(l) Ms. Jol. cum editis Rom. et Ponc., *animus gestantem*.

imaginem non potest portare, nisi qui in hoc seculo A esse faciendam, a quo speramus et præmia; propter nudum se reddit et mortuum, ut secundum ipsum Dominum dicat: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me nihil invenit*^a; vel secundum prophetam David: *Factus sum inter viventes quasi mortuus*^b; ut sic inter mortuos libera possis juxta Apostolum dicere: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus*^c. (a) Gaude quia facta es sicut gloriosa Judith, inter virtutes pudicitia meritis viduitatis incorrupta potens, sicut et Anna venerabilis in jejuniorum castimonia orationi instans nocte ac die^d.

EPISTOLA II.

Autor Celanciam nobilem matronam, a qua obnixè rogatus de hoc fuerat, docet quomodo inter honores, divitias, matrimonii onera, vitam suam sancte ac religiose ducat. Eam ad divinæ Scripturæ lectionem hortatur; et admonens ne de generis nobilitate superbiat, docet in quo sita sit vera nobilitas; item quid viro suo debeat. Eam demum redarguit quod inconsulto viro castitatem Deo voverit. (Vide Dissert. B 6, n. 2.)

1. Vetus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem quo gloria inveniatur¹ et gratia, et esse rursus pudorem qui soleat² parere peccatum³. Cujus dicti veritas, quamquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate, mihi tamen nescio quo modo in præsentī causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia; cui tamen fortissime resistebat, et vim faciebat precum tuarum fidelis ambitio⁴; pugnabatque acriter cum hæsitacione mea humilitas obsecrans; et magna quadam fidei⁵ violentia oris claustra pulsabat: cumque sic⁶ animum in utroque nutantem cogitatio diversa librare, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, Sapientis sententia armavit ad depellendam inutilem verecundiam, et damnosum⁷²⁸ silentium resolvendum; cum utique ipsam scribendi causam tam honestam viderem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem⁸ si tacerem, illud mecum Scripturæ reputans: *Tempus tacendi, et tempus loquendi*⁹. Et iterum: *Ne retineas verbum in tempore salutis*¹⁰. Et illud B. Petri: *Parati semper ad satisfacionem omni poscenti vos rationem*¹¹.

2. Petis namque, et sollicite ac violenter¹² petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præstinamus regulam ad quam tu ordines cursum vite tue; ut, cognita Domini voluntate, inter honores seculi et divitiarum illecebras, morum magis diligas supellectilem; atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei qui ipsum indulset conjugium. Cui tam sanctæ petitioni, tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendam¹³ Domini voluntatem ipsius¹⁴ nitar incitare sententiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac Magister, qui nos placere sibi jubet, et docet¹⁵ quo modo placere ei possimus¹⁶. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interrogatus in Evangelio adolescenti quid faceret ut mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit, ostendens nobis eius voluntatem

esse faciendam, a quo speramus et præmia; propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum*¹⁷. Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei et justitiæ opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo credit¹⁸, ut pro nihilo ejus ducat imperium¹⁹? aut quomodo ex animo ac vere dicimus, *Domine, Domine*; si ejus quem Dominum confitemur præcepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; et non facitis quæ dico*²⁰? Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*²¹. Et rursus loquitur per prophetam: *Filius honorificat patrem, et servus dominum suum timet*. Et, si Pater ego sum, ubi honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus²²? Ex quo (b) apparet nec honorari ab eis Dominum nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Unde ad David expressius dicitur, qui peccatum admiserat: *Et (c) pro nihilo durixisti Dominum*. Et ad Heli fit sermo Domini: **729** *Qui honorificat me, honorificabo eum; (d) qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur*²³.

4. Et nos securo ac bono animo sumus, qui per singula (e) quæque præcepta, inhonorantes Deum clementissimum, (f) Dominum ad iracundiam provocamus; ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantæ majestatis imus injuriam? Quid enim umquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere acceperis? quem illius præcepta despiciere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigemus imperio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*²⁴, et dulciora super mel et favum: quoniam in custodiendis illis retributio multa²⁵. Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immensa Dei bonitas²⁶ offenditur, quia eam²⁷ per tanti etiam præmii detrimenta contemnimus: nec solum (g) imperia, sed etiam promissa illius pro nihilo ducimus²⁸. Unde sæpe, immo semper illa nobis Domini est revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata*²⁹; hoc enim tota nobiscum lege agitur; hoc prophetæ, hoc apostoli³⁰ docent; hoc a nobis et vox Christi et sanguis efflagitat³¹, qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro illis*³² mortuus est³³. Vivere autem illi, non est aliud quam ejus præcepta servare, quæ nobis ille, quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda mandavit. *Si diligitis, inquit, me, mandata mea servate*. Et, *qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me*. Ac rursus: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. *Qui non diligit me, sermones meos non servat*³⁴. Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amatur, totam sibi amantis (h) vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

^a Johan. xiv, 30. ^b Psal. lxxxvii, 6. ^c Gal. ii, 20. ^d Eccli. iv, 25. ^e Id est ambitus. ^f Eccli. iii, 7. ^g Eccli. iv, 28. ^h I Pet. iii, 15. ⁱ Matth. xix, 17. ^j Matth. vii, 21. ^k Luc. vi, 4. ^l Matth. xv, 8. ^m Mal. i, 6. ⁿ I Reg. ii, 30. ^o Psal. xviii, 44. ^p Matth. xix, 17. ^q II Cor. v, 15. ^r Johan. xiv, 15 et 21.

^{*} Alias 50.

(a) Hæc duo verba absunt a tribus mss. codicibus et editis duobus.

(b) Ms. codex Jolanus, *patet*.

(c) Ex ms. codice Jol. reposuimus *Dominum* juxta Græcum. Ante erat *Deum*. Vulgata et LXX, *contemisti verbum Domini*.

(d) Lucifer, et qui spernit me ad nihilum redigetur.

(e) Ms. Jol. addit *Dei*. Edd. codices Rom. et Pon., *per singula quæque peccata*.

(f) Addidimus *Dominum* ex mss. 2 Vict., Jol. 1 et edd. Rom. et Ponc.

(g) Sic tres mss. codices Vict. et Jol. cum ed. Rom. ut supra. Edit. Rosv., *imperata*.

(h) Ita omnes codices, præter Rosv., in quo *vindicat*.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus claudatur tota justitia : prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi otium imperatur, hic studium : ibi coercetur animus, hic incitatur. (a) Ibi fecisse, hic non fecisse, culpabile est. Unde et propheta dicit : *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum* ^a. Et beatus Apostolus : *Odientes malum, adherentes bono* ^b. Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet et imperandi, æquo omnibus jure mandatum ⁹ est. Non virgo, non vidua, non nupta ab hoc imperio libera ¹⁰ est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error qui ex arbitrio suo eligunt quæ potissimum Dei mandata faciunt, quæve quasi vilia ac parva despiciant ; nec metuunt ne, secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decendant.

6. Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, et delicta omnia paria judicare, (b) nec ullum inter scelus et erratum discrimen facere ^c. Nos vero, etsi multum inter peccata distare credimus, quia et legitimus : tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima (c) pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto, quanto illud magis metuimus ; nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere, quod in Dei contemptum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit ; nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Edificantem itaque tibi spirituale domum, non super levitatem arenæ, sed super soliditatem petræ, innocentie in primis fundamentum ponatur, super quod (d) facilius possis arduum culmen justitie erigere. Maximam enim partem æquitatis implevit, qui nulli nocuit : beatusque est, qui potest cum sancto Job dicere : *Nulli nocui hominum, juste vixi cum omnibus* ^d. Unde audent et simpliciter loquebatur ad Dominum ^e : *Quis est ille qui judicet mecum* ^e ? id est, Quis tuum adversum me potest implorare iudicium, ut se læsum a me convincat ? Purissimæ conscientie est, secure canere cum propheta : *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus (e) meæ* ^f. Unde idem alibi dicit : *Non (f) fraudavit eos Deus bonis, qui ambulant in innocentia* ^g. Itaque malitiam, odium, atque invidiam, quæ vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima ; neque manu tantum aut lingua, sed corde quoque custodiat innocentiam ; nec opere modo, sed voto ^h etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit et qui nocere disposuit. Multi (g) nostrorum illuc absolute atque integre definiunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat, quo prodesse desistat. Quod si est verum,

tum demum letare de innocentie conscientia, si, cum potes, adjuvare non desinas ; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt ; aliudque est, non nocere, quod semper ⁹ potes ; aliud prodesse, cum possis : aliud malum non facere, aliud operari bonum ; illud tibi rursus occurrit, non sufficere Christiano, si partem unam justitie impleat, cui utrumque præcipitur.

8. Neque enim (h) debemus ad multitudinis exempla respicere, quæ, nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, et aliud professione, aliud conversatione testantur : atque, ut Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse* ⁱ, *factis autem negant* ^h. Inter Christianum et ⁹ gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere, et diversam religionem per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitie cum iniquitate? aut quæ societas (i) luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infidelibus? qui autem consensus templo Dei cum idolis* ⁱ.

9. Sit ergo inter nos et illos maxima separatio. (j) Disjungitur certo discrimine error et veritas. Illi terrena sapiant ^k, qui cælestia promissa non habent : illi brevi huic vite se totos implicant, (k) qui æterna nesciunt ^l ; illi peccare non metuunt, qui peccatorum impunitatem putant ; illi serviunt vitiis, qui non sperant futura præmia virtutum. Nos vero, qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum* ^k ; procul esse debemus a vitiis, dicente Apostolo, *Qui autem Christi 732 sunt* ^l, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* ^l. Nec turbam sequantur errantium, qui se veritatis discipulos confitentur.

10. Duas certe conversationis vias, et distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit : (l) *Quam*, inquit, *spatiosa via quæ ducit ad mortem et multi sunt qui intrant per eam* ^m. Et rursus : *Quam arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam* ⁿ. Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam : illa (n) celebratur et teritur a multis, hæc vix invenitur a paucis : illa enim vitiis per consuetudinem, quasi declivior ac mollior, et velut quibusdam amœna floribus voluptatum, facile ad se rapit commantium multitudinem ; hæc vero, inusuto calle virtutum, tristior atque horridior, ab his tantum eligitur quibus non tam delectatio itineris cordi est quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis et insuavem virtutum viam nimia facit vitiorum consuetudo ; quæ si in partem alteram transferatur, (n) *invenietur*, sicut Scriptura ^o dicit, *semita justitie levis*. Ponamus ergo jam ratio-

^a Psal. xxxiii, 13, 14, 15. ^b Rom. xii, 9. ^c Hanc Stoicorum sententiam refellunt Hieronymus in lib. ii contra Jovinianum, et Augustinus epist. 167 (al. 29) ad Hieronymum. ^d Job. xxvii, 6. ^e Job. xiii, 49. ^f Psal. c, 2. ^g Psal. lxxxiii, 13. ^h Tit. i, 16. ⁱ II Cor. vi, 14. ^j Figura Paulino valde familiaris. ^k II Cor. v, 10. ^l Gal. v, 24. ^m Matth. vii, 13. ⁿ Ibid., 14. ^o Prov. ii, 20, juxta LXX.

(a) Sic ms. colex Jolianus ex præcedentibus bene subsequitur, cum alias esset : *hic fecisse, illic non fecisse*. Et idem ms. post culpabile est subjungit : *Homo qui velis vitam, et cupit dies videre bonos*.

(b) Paulinus carm. 5, v. 52, *Si scelere abstineo, erroris ipse obnoxius, etc.*

(c) Mss. Jol. et Vict. 1, *timere pro maximis*.

(d) Ms. Jol., *facilium valeat arduum justitie culmen surgere*.

(e) Ita codices Rom., Ponc. et ms. Vict. juxta Græcum et Vulg. Vide eadem in fine epistolæ, n. 52. Ed. Rosv., *tuæ*.

(f) Græce, κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ. Non privabit Dominus bonis. Psalteria 4 et S. Augustinus in psalmos, *Non privabit*.

(g) Editi codices Er. et Rosv., *nomen illud*.

(h) Manuscriptus codex 1 Vict. cum editis Rom. et Ponc., *debet*. Ms. Jol., *Neque enim debemus ad multitudinem hominum malam respicere vitam, quæ, etc.*

(i) Ita tres mss. codices cum ed. Rom. juxta Græcum et Vulg. At ed. Rosv., *lucis*.

(j) Ms. Jol. *distinguitur* ; mss. duo Vict. cum editis Rom. et Ponc., *distinguitur*.

(k) Ms. codex Jolianus, *æternam nesciunt vitam*.

(l) Manuscriptus codex Jol., *dicens : Quam lata et spatiosa via est*.

(m) Idem ms., *celebratur a pluribus, et tenetur a multis*.

(n) Editi codices Rom. et Ponc., *invenies... semitam justitie levem*. Assertur et hic locus a S. Augusti-

nem vitæ nostræ, et, per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod⁹⁹ agimus, omne quod loquimur, aut de lata aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter et subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam tendimus, si vero multorum comitamur viam¹⁰⁰, secundum Domini sententiam imus ad mortem.

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati et avaritiæ cedimus, si præsentia commoda futuris præferimus, per spatiosam viam incedimus: habemus enim ad hæc¹⁰¹ comitum multitudinem, et late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicare, si maledicenti remaledicimus¹⁰², et adversus inimicum inimico animo sumus, æque cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, (a) si verum dicere gratia impedimur, et magis offendere animos hominum timemus quam non ex animo loqui (b), de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii quot extranei veritatis. At e contrario, si ab his omnibus vitiiis (c) sumus extranei, si purum ac liberum animum præstamus, **733** et, omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus, per angustam viam nitimur; conversatio enim ista paucorum est, estque perrarum atque difficile idoneos¹⁰³ hujus itineris comites reperire: quin etiam multi hac ire se simulant, et per diversa errorum diverticula ad viam multitudinis revertuntur, ideoque timendum est ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus, eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla quæ nos per hanc ducant viam¹⁰⁴, et rectum Evangelii tramitem teneant, sequenda sunt; si vero ea vel desiciunt, vel deficere putantur, apostolorum forma universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*¹⁰⁵. Certe, quod est amplius omnibus, ipsius Domini relucet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*¹⁰⁶. *Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde*¹⁰⁷. Si periculosum est imitari illos de quibus dubitas an imitandi sint, hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via, veritas et vita*¹⁰⁸. Numquam enim errat (d), qui sequitur veritatem: unde et apostolus¹⁰⁹ Johannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit*¹¹⁰ et ipse ambulare¹¹¹. Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis*¹¹² passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum patretur, non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste; qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut, peccatis mortui, justitiæ vivamus¹¹³.

13. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi fœda solatia. Nihil omnino agimus qui nos per multitudinis exempla defendimus; et, ad consolationem nostram¹¹⁴ aliena sæpe numerantes vitia, deesse nobis dicimus quos debeamus sequi. Ad illius exemplum mittimur¹¹⁵ quem omnes fateamur imitandum. Atque ideo præcipua tibi cura sit, legem nosse divinam, per quam possis quasi præsentia cernere exempla sanctorum, et quid faciendum sit quidve vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiæ auxilium est, implere divinis eloquiis animum, et quod opere exsequi cupias, semper corde

A meditari. Rudi adhuc populo et hominibus ad obedientiam insuetis per Moysen imperatur a Domino ut, in signum memoriæ qua præcepta **734** Domini recordentur, per singulas vestimentorum fimbrias habeant cum (e) cocco hyacinthini coloris insignia¹¹⁶, ut etiam casu huc illucque respicientibus oculis mandatorum cœlestium memoria nascatur, de quibus fimbriis Pharisei redarguuntur a Domino, quod eas perverso usu, non ad commonitionem preceptorum Dei, sed ad ostentationem¹¹⁷ sui habere ceperint¹¹⁸, ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia¹¹⁹ sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam litteræ præcepta, sed spiritus, divinatorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est¹²⁰; cui non tam frequenter recordanda sunt præcepta Domini, quam semper cogitanda¹²¹. Sint ergo divinæ Scripturæ semper in manibus tuis, et jugiter in mente volvantur. Nec sufficere tibi putes mandata Dei memoria tenere, et operibus oblivisci; sed ideo illa cognosce, ut facias quidquid faciendum didiceris: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur*¹²². Latus quidem et immensus divinæ legis campus extenditur, qui diversis testimoniis veritatis, velut cœlestibus quibusdam floribus, vernans, mira oblectatione legentis animum pascit ac refovet. Quæ omnia semper cognoscere, secunquæ revolvere, ingens ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam¹²³ commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quæ ad totius¹²⁴ justitiæ brevium (f) dominico ore profertur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis*¹²⁵. Cujus præcepti vires exprimens, jungit ac dicit: *Hæc enim lex et prophetæ. In finitæ namque sunt species partesque justitiæ, quas non modo stylo persequi¹²⁶, sed cogitatione etiam capere difficilimum est; quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, et latentem hominum conscientiam, se creto animi judicio, aut absolvit, aut damnat.*

15. Ad omnem igitur¹²⁷ actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, hæc sententia retractetur¹²⁸, quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo lætificet. Quotiescumque enim talem in alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, æquitatis viam tenes: quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem, iter justitiæ dereliquisti. En totum illud divinæ legis arduum, totumque difficile: en ob quam causam dura imperia **735** Domino reclamamus, et dicamus nos vel difficultate vel impossibilitate mandatorum premi. Nec sufficit quod jussa non facimus, nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus, dum ipsum æquitatis autorem non modo dura et ardua, sed etiam impossibilia præcepisse conquerimur. *Omnia, inquit, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite illis*¹²⁹. Conungi tibi inter nos atque connecti per mutua beneficia caritatem, omnesque homines vicario inter se amore copulari: ut id unoquoque præstante alteri, quod sibi ab omnibus præstari velit, tota justitia, et præceptum hoc Dei, communis sit utilitas hominum. Et o miram clementiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! præmium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id est, si nobis ea præstemus invicem quorum vicissim indigemus, et nos (g) superbo simul et ingrato animo

^a An comitum imus viam? Vide seqq. ^b I Cor. iv, 16, et xi, 1; Phil. iii, 17. ^c Matth. xi, 28. ^d Johan. xiv, 6. ^e I Johan. ii, 6. ^f I. Pet. ii, 21. ^g Num. xv, 38. ^h Matth. xxiii, 5. ⁱ Rom. ii, 13. ^j Matth. vii, 12. ^k Vide infra, n. 29. ^l Matth. vii, 12.

no in lib. de Nat. et Grat., c. 69, in fine. Versio Latina juxta LXX, invenissent atque semitas justitiæ leves.

(a) Editi codd. Rom. et Ponc., si vero gratiam impendimus.

(b) Ms. codex Jolianus, loqui Domino, item m:lorum viam imus.

(c) Ms. Jol., vacui sumus.

(d) Mss. codices addunt imitatione.

(e) Ms. Jol., tota. Ms. 1 Vict., torta.

(f) Mss. Jol. et Vict. 1 cum edd. Rom. et Ponc., Domini.

(g) lidem codices quatuor, superbissimo.

e.us reunitur voluntati cujus etiam imperium beneficium est.

16. Nulli unquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis; magisque vitam tuam ordinare discas, quam alienam carpere. Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli diligere detrahere (a), ne eradiceris*^a. Pauci admodum sunt qui huic vitio renitentur: raroque invenies qui ita vitam suam irreprensibilem¹⁸ exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam; tantaque huius mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum istudant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti aliquando credas. Nec obtractatoribus autoritatem de consensu tribuas¹⁹, ne eorum vitium nutrias annuendo. *Noli*, inquit Scriptura, *consentaneus esse cum derogantibus adversus proximum tuum; et non accipias (b) super illum peccatum*^b. Et alibi: *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam*. Unde et beatus David, diversas innocentie species iustitieque dinumerans²⁰, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos*^c; propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo*^d, *hunc persequer*^e. Est sane tale hoc vitium, quod vel imprimis exstingui debeat, et ab eis qui se sancte instituerunt, prorsus excludi²². Nihil **736** enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam facile totum credere, et obtractatorum verba temerario mentis assensu sequi; hinc enim crebræ dissensiones, hinc odia iniusta nascuntur. Hoc est quod sæpe (c) amicissimis etiam inimicos facit, dum concordēs quidem, sed credulas, animas maliloqua lingua²³ dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque est morum gravitas, non temere de quoquam sinistro (d) aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum detrahente nemo audeat. Quod si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obtractatoribus crederemus, jam omnes detrahente timerent, ne non tam alios, quam se ipsos viles detrahendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis fervet hoc vitium, quia pene ab omnibus libenter auditur.

17. Adulatorum quoque assentationes et noxia blandimenta fallacie velut quasdam pestes animæ fuge: nihil est quod tam facile corruptat mentes hominum, nihil quod tam dulci et molli vulnere animum feriat. Unde et quidam sapiens ait: *Verba adulatorum mollia, feriunt autem interiora ventris*^e. Et Dominus loquitur per prophetam: *Popule meus, qui beatificavit vos, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum (e) dissipant*^f. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium; quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentie loco ducitur: eo fit, ut qui adulari nescit, aut invidus aut superbus putetur. Est sane grande et subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, et decipiendo, animum sibi obligare decepti, quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere.

^a Prov. xx, 13, juxta LXX. ^b Eccli. xxviii, 28. ^c Psal. xiv, 3. ^d Psal. c, 5. ^e Prov. xxvi, 22. ^f Isai. iii, 42, sec. LXX, et ix, 16. ^g I Cor. iv, 5. ^h Græc. *κατακλιση*. ⁱ Eccli. xxviii, 29. ^j I Pet. iii, 9; Rom. xii, 17. ^k Matth. v, 34. ^l Ibid., 37. ^m I Cor. iii, 17. ⁿ Eccli. iii, 20. ^o Isai. Lxvi, 2.

(a) Versio Latina secundum LXX, *ne extollaris*. Sic S. Cyprianus lib. iii Testim. in multis codicibus; nam in quibusdam est *ne eradiceris*; et utranque interpretationem fert verbum Græcum *ἐξαρθῆς*.

(b) Ms. codex 1 Vict. cum editis Rom. et Ponc., *per illos*. Ms. Jol., *et non accipias adversus illos peccatum*.

(c) lidem codices 4, *amicis*, minus bene.

(d) Sic ex mss. Jol. et 1 Vict. Ante erat *quid*. Vide n. 23.

(e) Edj. Rom. et Ponc., *perturbant*.

A Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia alienam opinionem sequi, et quidem fictam atque simulatam; rapti vento falsæ (f) laudationis, gaudere ad circumventionem suam, et illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo, si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras illique præpara conscientiam tuam, *qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus tibi erit a Deo*^g.

18. Sit igitur intentus ac vigilans: et adversus peccata semper armatus anirus tuus. Sermo in omnibus moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendi magis¹⁸ indicet **737** quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia, quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera quid loquendum sit; et adhuc tacens provide, ne quid dixisse poeniteat. Verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset; unde Scriptura dicit: *Argentum et aurum tuum confa*^h, *et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris (g) lingua*ⁱ. Numquam (h) malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis iuberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes*, inquit, *modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes*^j.

19. Mentiri vero atque jurare lingua tua prorsus ignoret: tantusque in te sit (i) veri amor, ut, quidquid dixeris, juratum putes; de quo Salvator ad discipulos ait: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino*^k. Et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est*^l. In omni igitur actu atque verbo quieta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat. Sit humilis animus^m ac mitis, et adversus sola vitia erectus: numquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira præcipitet; nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulcrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum præparanda est: quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus; templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*ⁿ.

20. Nihil habeas humilitate præstantius, nihilque²⁰ amabilius: hæc est enim præcipua conservatrix et quasi custos quædam virtutum omnium; nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat²⁷, quam si, vite merito magni, humilitate infimi simus; propter quod Scriptura dicit: *Quanto magnas es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam*^o. Et Dominus loquitur per prophetam: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, trementem (j) sermones meos*^o. Verumtamen humilitatem sequere, non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim, virtutem **738** habere; aliud, virtutis similitudinem;

(f) Editi codices Rom. et Ponc., *falsæ adulationis*. Quæ lectio admitti posset, cum n. 30 legatur *ficta adulatione decipere*.

(g) Mss. Jol. et Vict. 1, *in lingua*, ut in Vulgata.

(h) Ms. 1 Vict., *maledictum*. Alter ms. Vict., *maledictio*.

(i) lidem mss. codices cum editis Ponc. et Rom., *veritatis*.

(j) Ita mss. codices Jol. et Vict. et edit. Rom. et Ponc. ut in ep. 50, n. 3. Edit. Rosv., *verba mea*.

aliud est rerum (a) umbras sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cum virtutum ⁵⁸ specie celantur.

21. Nulli te umquam de generis nobilitate præponas, neque obscuriores ⁵⁹ quasque, et humiliore loco natas, te inferiores putes. Nescit religio nostra personas accipere, nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum; servum et nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobilibus Petro, qui piscator et pauper fuit? quid in feminis beata Maria illustrius. quæ sponsa fabri describitur? sed illi piscatori et pauperi cælestis regni a Christo (b) creduntur claves ^a; hæc sponsa fabri meruit esse mater illius a quo ipsæ claves datæ sunt; *elegit enim Deus ignobilia et contemptibilia hujus mundi* ^b, ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam et alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi pariter honoris et ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redempti: nec interest qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo æqualiter renascamur. Nam et si obliviscimur quia ex uno omnibus generati sumus, saltem id semper meminisse dehemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave, ne si jejunare aut abstinere cœperis, te putes esse jam sanctam; hæc enim virtus adjumentum est, non perfectio sanctitatis; magisque id providendum est, ne tibi hoc, quod licita contempnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quidquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare ⁶⁰: quid autem prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? quid virtutis habet vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, præclara est abstinentia, tunc pulchra atque magna castigatio corporis, cum est animus (c) jejunus a vitiiis. Immo qui probabiliter ac scienter abstinentiæ virtutem tenent, eo affligunt carnem suam, quo animæ frangant superbiis: ut quasi de quodam fastigio contentus sui atque arrogantiae descendant ad implendam Domini voluntatem, quæ maxime in humilitate perficitur. Idcirco a variis ⁷³⁹ ciborum desiderii mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum: jamque minus juniorum et abstinentiæ laborem caro sentit, anima esuriens justitiam. Nam et vas electionis Paulus ^c, (d) cum castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne ⁶¹ aliis prædicans ipse reprobus inveniatur, non ob solum, ut quidam imperiti putant, hoc facit ⁶² castitatem, non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia opitulatur; neque magna aut tota Apostoli gloria est non fornicari: sed hoc agit ut castigatione corporis erudiatur animus; quantoque nil ex voluptatibus concupiscit, tanto magis possit de virtutibus cogitare; ne perfectionis Magister ^d imperfectum aliquid in se ostendat; ne Christi imitator ^e extra præceptum quidquam aut voluntatem Christi faciat, neve minus exemplo quam verbo doceat; cumque aliis prædicaverit, ipse reprobetur, (e) audiatque cum Pharisæis: *Dicunt enim, et non faciunt* ^f.

23. Apostolici vero et præcepti est et exempli, ut (f) habeamus rationem non conscientiæ tantum, sed

^a Matth. xvi, 19. ^b I Cor. i, 28. ^c I Cor. ix, 27. xiii, 3. ^d Rom. xii, 17. ^e Philip. ii, 15. ^f Rom. xii, 17. ^g I Cor. x, 32 et 33. ^h Isai. v, 20, sec. LXX. ⁱ Matth. v, 11. ^m I Cor. xi, 3. ⁿ Col. ii, 13.

(a) Sic iidem codices. Ed Rosv., *umbram*.

(b) Ms. codex Jolianus, *donantur*.

(c) Ms. Jol., *mundus*.

(d) Ed. Rosv., *dum*.

(e) Editi codices Rom. et Ponc. addunt a Domino.

(f) Iidem codices, *curemus*.

A etiam famæ ⁵. Non superfluum, et a fructu vacuum, gentium Magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere nos jubet ^h, in medio nationis pravæ et perversæ, ut incredulæ mentes errantium ex nostrorum actuum lumine ignorantiae suæ tenebras deprehendant; unde et ipse ⁶³ ad Romanos ait: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus* ⁱ. Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiæ Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis* ^j. Beatus est qui tam sancte tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit; dum adversus obrectatorum libidinem pugnat meriti magnitudo, nec fingere quisquam ausus est quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est, saltem hanc adhibeamus vitæ nostræ diligentiam, ne malæ mentes occasionem inveniant detrahendi; ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistra famæ flamma conflatur: alioquin frustra irascimur obrectatoribus nostris, si eis (g) ipsi obrectandi (h) materiam ministramus. Si autem, nobis diligenter atque sollicitè omnia ad ⁷⁴⁰ honestatem providentibus, cunctisque actibus nostris timorem Dei præferentibus, illi nihilominus insaniant: consoletur nos conscientia nostra; quæ tunc maxime tuta est. tunc optime secura est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit: illis enim *væ dicitur per prophetam, qui dicunt quod bonum est malum, qui lucem appellant tenebras, et quod dulce est amarum vocant* ^k. Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines mentientes* ^l. Nos modo id agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animæ tribuas. Eligatur tibi opportunus, et aliquantum a familiæ strepitu remotus locus, in quem tu, velut in portum, quasi ex multa tempestate curarum te recipias, et excitatos foris cogitationum fluctus secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinæ lectionis studium, tam crebræ orationum vices, tam firma et pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vacatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: immo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris qualem tuis præbere te debeas.

25. Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate ex reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est, quod ab amore, quam quod a metu (i) proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato apostolicæ regulæ ordo teneatur.

26. Servetur imprimis viro autoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnam illum tuam humilitate demonstra; tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput enim, ut ait Apostolus* ⁶⁴, *mulieris est vir* ^m: nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulier, subditæ estote viris, sicut oportet in Domino* ⁿ. Sed et beatus Petrus apostolus ait: *Similiter (j) autem mulieres sub-*

⁴ Vide ep. 30, n. 5. ⁵ Vide ep. 45, n. 3. ^f Matth. xii, 17. ^g I Cor. x, 32 et 33. ^h Isai. v, 20, sec. LXX.

(g) Ita ms. Jol. et Sacchin. Alias, *ipsis*.

(h) Manuscriptus codex Jolianus cum editis Rom. et Ponc., *materias*.

(i) Mss. Jol. et Vict., *accipitur*. Edd. Rom. et Ponc., *percipitur*.

(j) Hæc duæ voces, quæ in omnibus codicibus no-

dite sint viris, ut et si qui non credunt verbo, per (a) mulierum conversationem sine verbo lucrifant ^a. Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis?

27. Atque ut ostendat quibus ornamentis etiam viris junctæ feminæ decorari debeant ⁶⁸, ait: *Quorum sit non extrinsecus capillatura, 741 aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus; sed qui absconditus cordis est homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples* ^b. Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Domino ornabant se, subjectæ propriis viris, sicut Sara obediebat Abraham, dominum suum vocans. Illic autem præcipiens, non eas jubet (b) squalere sordibus, et horrentibus pannorum assumentis tegi; sed immoderato cultui et nimis exquisito interdicit ornatum; simplicemque commendat ornatum atque habitum, de quo et Vas electionis ait: *Similiter autem et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; sed, quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona* ^c.

28. Reperi vero te miro fidei ardore ⁶⁶ succensam, aliquot jam ante annos continentiam proposuisse, et reliquum vitæ tuæ tempus pudicitæ consecrasse. Magui hoc animi signum, et perfectæ virtutis indicium est renuntiare subito expertæ voluptati, fugere notas carnis illecebras, et calentis adhuc ætatis flammam fidei amore restringere. Sed illud quoque simul didici ⁶⁷, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum absque consensu et pacto viri servare cœpisse; cum hoc apostolica omnino interdicit auctoritas, quæ in hac dumtaxat causa non modo uxorem (c) viro, sed etiam virum uxoris subiecit potestati. *Uxor, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier* ^d. Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro, vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est; et nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum. Multa jam per hujuscemodi ignorantiam et audivimus et vidimus scissa conjugia; quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum: nam dum una pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est ^e. Et nescio in tali causa quis magis accusari, quis amplius culpam debeat; utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur; an illa quæ, repellendo a se virum, eum fornicationi quodam modo objicit ⁶⁸. Atque ut super hac causa quid veritas habeat agnoscas, pauca mihi de divina autoritate ponenda sunt. Apostolicæ doctrinæ regula nec cum Joviniano æquat continentinæ opera nuptiarum, nec cum Manichæo 742 conjugia condemnat. Ita Vas electionis ac Magister gentium inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium continentinæ indulgeat, et ad præmium provocet continentiam. Totusque in hac causa ejus hic sensus est, ut ex utriusque sententia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio retractemus ^f. Loquitur ⁶⁹ ad Corinthios: *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere* ^g. Et quamquam hic laudaverit castitatem; tamen, ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subjungit: *Propter fornicationem autem, unusquisque suam uxorem habeat [(d) et unaquæque suum virum habeat]:*

^a I Pet. iii, 1. ^b I Petr. iii, 3. ^c I Tim. ii, 9. ^d I Cor. vii, 4. ^e Vide ep. 262 S. Augustini (al. 199) ad Ecdiciam. ^f Vide supra, n. 15. ^g I Cor. vii, 1. ^h Vide ep. 50, n. 5. ⁱ Deut. xxiii, 21, sec. LXX; Eccle. v, 3. ^j I Cor. vii, 4. ^k I Cor. vi, 16. ^l Matth. xix, 6. ^m Matth. xxv, 34. ⁿ Matth. xi, 28, 29, 30.

stris reperiuntur, absq. ab edit. Rosv.

(a) Sic mss. Juls. juxta Scripturam. Alias, *mulieris*.

(b) Ita edd. Rom. et Ponc. Ante erat *squalore sordibus*.

(c) Edd. Rom. et Ponc. cum Sacchino, *viri*.

(d) Verba isthæc ansulis clauduntur, quia non ex-

A *uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir; et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem. Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo videretur excludere castitatem, sequitur: Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi. Et statim quasi (e) recusat hoc quod dixit, ad tempus, ne non tam perpetuam quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur; ait enim: Propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Unde hoc quod dixit, ad tempus, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum, quasi exploratis continentinæ suæ viribus, sine periculo utriusque promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: Voto autem omnes homines esse sicut me ipsum, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.*

B 30. Videsne quam caute, quam provide, quam sine ullius occasione scandali, Magister ^h firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare et confirmare debet consensus amborum? Et revera quid ea castitate firmius est, quidve tutius, quam quæ, ex duorum cepta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita mutuo se ad virtutis animet perseverantiam; hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum cœpisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso difficilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum æqualiter utrumque formidat; sed ex nostra difficultate tuam agnosce discrimen: maluimus enim te contristare forsitan (f) vera dicendo, quam 743 ficta adulatione decipere. Duplex, ut vides, malum æquale et anceps periculum est: ex utroque arctaris, ex utroque constringeris. Contemnere omnino virum atque despiciere, aperte contra Apostoli sententiam est. Perdere vero tanti temporis castitatem, et Deo non reddere quod promiseras, timendum atque metuum est, ut vulgo dicitur: Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas. Sic enim Scriptura dicit: *Quod si roveris votum Domino Deo, non moreris reddere illud, quia quærens quærit illud Dominus Deus abs te, et erit tibi in peccatum* ¹. Ait ergo: Debitam honorificentiam viro exhibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis ⁱ. Do cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses; non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animum ad castitatis oraculum totis viribus incitemus, ut voluntarium sacrificium offerat Deo in odorem suavitatis, ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis atque corporalibus voluptatibus (g) sit, ut valeas plenius inhærere Dominicis præceptis; quod tamen ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimoniis edocuumus, sicut etiam Apostolus dicit: *Et erunt duo in carne una* ^k; jam non *una caro, sed unus spiritus* ^l.

C 31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis: sed magna sunt præmia; vocatque nos Dominus in Evangelio dicens: *Venite, benedicti Patris mei, possidete præparatum vobis regnum ab origine mundi* ^m. Idem ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve* ⁿ. Dicit enim idem Dominus *his qui ad si-*

stant in mss. et tribus editis codicibus.

(e) Ed. Rom., *recursat*.

(f) Vox *vera* abest ab edit. Rosv.

(g) Edit. Rom., *voluptatibus, valeat*. Lectio utraque bona.

nistram ejus erunt: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis ejus: nescio vos, operarii iniquitatis.* 744. *Frit ibi fletus et stridor dentium* ^a. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitae praesentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos, somno quodam ignorantiae et malae securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendet adventus, unde ipse in Evangelio ait: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitae: ne forte superveniat in vos repentina dies illa; tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terrae* ^b. Et rursus: *Vigilate et orate* ^c, nescitis enim quando tempus sit.

32. Beati sunt qui ita expectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie praeparent; qui, non de praeterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum per dies singulos in virtute renovantur. Justitia enim justi non proderit ei, a quo die justus esse desierit ^d. Sicut etiam iniquo non nocebit iniquitas sua, a die quo se ab iniquitate converterit ^e.

A Nec sanctus ergo securus esse debet, quamdiu in hujus vitae agone versatur; nec desperare peccator, qui secundum praedictam prophetae sententiam, uno die ^f justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitae tuae est, ut peragere possis justitiam, nec de praeterita justitia confidens remissior efficiaris. Sed, sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem quae anteriora sunt me extendens, ad destinatum persequor bravium supernae vocationis* ^g. sciens scriptum esse cordis inspectorem Deum ^h. Et idcirco satagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est: *Omni custodia serva cor tuum* ^h. Et iterum: *Diligit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati*. Idcirco age ut ordines reliquum tempus vitae tuae sine offensa, ut possis secure canere cum propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meae* ⁱ. Et iterum: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui laetificat juventutem meam* ^j. Quia inchoasse non sufficit, sed perfecisse justitia est.

^a Matth. xxv. 41. ^b Luc. xxi. 34. ^c Matth. xxiv. 42, et xxv. 13. ^d II Cor. iv. 16. ^e Ezech. xviii. 24. ^f Philip. iii. 13, 14. ^g Prov. xxiv. 12; Act. i. 24. ^h Prov. iv. 23. ⁱ Psal. c. 2. ^j Psal. xlii. 4.

IN EPISTOLAS APPENDICIS VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

- ¹ Col. 721, *etenim*. Ed. Rosv. enim.
² Ib., *Dominus*. Ita mss. Jol. et duo Vict. cum edit. Mogunt. Ed. Rosv., *Deus*.
³ Ib., *ab utero*. Sic iidem codices quatuor. Ed. Rosv., *ex utero*.
⁴ Col. 722, *a Deo est*. Expunximus vocem *Domino*, C quae aberat a mss. duobus Vict. et ed. Mog.
⁵ Col. 723, *esse*. Deest in ms. Jol. et ed. Mog.
⁶ Ib., *fatetur et praedicat sibiipsi*. SACCHIN.: Videatur deesse aliquid tale, *salutarem fuisse tribulationem*.
⁷ Ib., *excellentiam*. Ms. Jol., *extollentiam*.
⁸ Ib., *manet*. Mss. duo Vict. *permanet*.
⁹ Col. 724, *verbum autem Domini*. Addidimus autem ex edd. Rom., Erasm., Ponc.
¹⁰ Ib., *in quas*. Mss. duo cum ed. Mog., *in quo*.
¹¹ Ib., *beluæ caecae*. SACCHIN.: Malim *caeci*.
¹² Ib., *diem, et*. Addita particula *et* ex edd. Rom., Erasm., Ponc.
¹³ Ib., *in vanitate sua*. Edd. Rom. et Ponc., *in vanitates suas*.
¹⁴ Col. 725, *divitum*. Ms. Jol., *divite*.
¹⁵ Ib., *ut cinerum*. Mss. duo Vict., *ut cinis*.
¹⁶ Ib., *beatorum*. Alias *beatam*.
¹⁷ Ib., *ornata*. Edd. Rom. et Ponc., *honorata*.
¹⁸ Ib., *justificationes tuas*. Ed. tres, *mandata tua*.
¹⁹ Ib., *congratulantibus*. Ms. Jol., *gratulantibus*.
²⁰ Col. 726, *super infirmam arenam aedificium*. Ed. Rom. et Ponc., *infirmum super arenam aedificium*. Utraque lectio bona.
²¹ Ib., *quos etiam*. Edd. Rom. et Ponc., *quas jam*.
²² Ib., *uret*. Ms. Jolianus codex cum edit. Mog., *cauret*.
²³ Ib., *inter*. Mss. Jol. Vict. 1 et ed. Mogunt., *in*.
²⁴ Ib., *Deo*. Ms. Jol., *Domino*.
²⁵ Col. 727, *et umbra*. Edd. et Ponc., *et in umbra*.
²⁶ Ib., *nocte ac die*. Ms. Jol. et edit. Mog., *die ac nocte*.

IN EPISTOLAM II.

- ¹ Col. 727, *inveniatur*. Edd. Rom. et Ponc., *invenitur*.
² Ib., *soleat*. fidem codices, *solet*.

- ³ Ib., *quadam fidei*. Ms. Jol., *quodammodo*.
⁴ Ib., *sic*. Ms. Jol., *sane*.
⁵ Col. 728, *me crederem*. Edd. Rom. et Ponc., *me omnino crederem*.
⁶ Ib., *violenter*. Iidem codices, *vigilanter*.
⁷ Ib., *implendam*. Codices iidem, *implendum*.
⁸ Ib., *ipsius*. Ms. Jol., *jam piis*.
⁹ Ib., *et docet*. Edd. tres, *etiam docet*.
¹⁰ Ib., *Deo credit*. Edd. Rom. et Ponc., *Deum credit*.
¹¹ Ib., *imperium*. Iidem codices, *imperia*.
¹² Col. 729, *pretiosum multum*. Edd. tres, *pretiosum nimis*.
¹³ Ib., *illa immensa Dei bonitas*. Edd. Rom. et Ponc., *illa immensitas, illa immensa Dei bonitas celsenditur*.
¹⁴ Ib., *eam*. Mss. Jol. et Vict., 1, *eum*.
¹⁵ Ib., *ducimus*. Ms. Jol., *ducentes*.
¹⁶ Ib., *hoc apostolorum*. Ms. Jol., *et apostolorum*.
¹⁷ Ib., *efflagitat*. Ms. Jol., *flagitant*.
¹⁸ Ib., *illis*. Ms. Jol., *ipsis*.
¹⁹ Col. 730, *mandatum*. Ms. Jol., *imperatum*.
²⁰ Ib., *libera*. Ms. Jol., *secura*.
²¹ Ib., *Dominum*. Ms. Jol., *Deum*.
²² Col. 731, *voto*. Ms. Jol., *voluntate*.
²³ Ib., *quod semper*. Edd. Rom. et Ponc., *cum semper*.
²⁴ Ib., *Deum confitentur se nosse*. Ms. Jol., *confidentes se nosse Deum*.
²⁵ Ib., *et*. Ms. Jol., *enim atque*.
²⁶ Ib., *illi terrena sapiant*, etc. SACCHIN.: Valde familiaris est haec figura Paulino, ut observanti patebit.
²⁷ Ib., *aeterna nesciunt*. Ms. Jol., *aeternam nesciunt vitam*.
²⁸ Ib., *autem sunt*. Sic ms. Jol. Alias *enim sunt*.
²⁹ Col. 732, *omne enim quod*. Ms. Jol., *omne quodcumque*.
³⁰ Ib., *ad haec*. Edd. Rom. et Ponc., *ad hoc*.
³¹ Ib., *remaledicimus*. Edd. tres, *maledicimus*, minus bene.
³² Col. 733, *idoneos*. Ms. Jol., *et unius*.
³³ Ib., *per hanc ducant riam*. Edd. Rom. et Ponc., *per hanc viam ducant ad vitam*.